

ЈОВАН ЉУШТАНОВИЋ

КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ – ИСТОРИЈА И ВРЕДНОСТИ

Свака књижевна антологија јесте, по природи ствари, плод личних афинитета састављача. Ипак, они избори који су резултат истраживачког и концептуалног прегнућа бивају и више од тога: несумњиво утичу на конституисање књижевног канона и имају и одређена књижевноисторијска и традицијска значења. Чини нам се да цела Антологијска едиција *Десет векова српске књижевности* тежи том вишем антологичарском циљу: жели да моделује књижевни канон и да постигне одређени књижевноисторијски и културноисторијски смисао. Њен дух на свој начин потврђује и двотомни избор Зоране Опачић *Анџолоџија књижевности за децу I–II*, који обухвата поезију, лирско-епска дела и краћу прозу за децу.

Рукопис *Анџолоџије* Зоране Опачић настао је као резултат огромног напора да се представи и вреднује добар део српске књижевности за децу сагледане у историјској перспективи. (Народна књижевност, драма и роман, у овакав избор, по природи ствари, нису могли ући.) У овом избору нашла су се дела 108 писаца. Заступљени су аутори српског говорног подручја из различитих региона некадашње Југославије, који стварају на српском језику и припадају српској култури, без обзира на то где живе и пишу.

Приступ антологичарке примарно је књижевноисторијски. Она је желела да покаже развојни лук српске књижевности за децу дужи од два и по века и да тиме истакне место књижевности за децу у развоју српске културе. Може се слободно рећи, мада је у новој, постструктуралистичкој књижевнотеоријској мисли идеја континуитета снажно оспорена, да се у антологијском избору Зоране Опачић јасно види не само развој већ и напредак српске књижевности за децу: нарастање броја писаца и дела, усложњавање

њеног жанровског и поетичког система, њена естетизација, те промена места књижевности за децу у полисистему књижевности и у полисистему културе.

У предговору своје антологије ауторка јасно показује да српска књижевност за децу настаје као последица просветитељског „друштвеног конструкта детињства”, да су њен настанак и развој тесно повезани с развојем школског система, и да општеприхваћене идеје о детету и детињству несумњиво битно утичу на поезику и културни положај литературе за децу. Историјски приступ Зоране Опачић јесте управо покушај да се прикаже та сложена и динамична, у времену променљива, спрега социјално етаблираних идеја о детету и детињству и поетичких идеја насталих унутар књижевности као аутономног система. Ауторка у свом предговору разрешава читав низ питања која произлазе из специфичне природе историјског идентитета књижевности за децу. Између осталог, показује, рецимо, да је *авангарда* својим односом према детињству као једном од антрополошких праизвора културе и стваралаштва уопште битно променила поезику и културни положај српске књижевности за децу.

Зорана Опачић своје сагледавање књижевности за децу понајвише утемељује у кругу поетичких идеја које су се у српској књижевности у пуној мери артикулисале крајем педесетих и почетком шездесетих година двадесетог века. То су идеје о књижевности која настаје у односу између одраслих и деце и није везана само за дечју публику већ, подједнако, и за специфичну врсту сензибилитета, која подразумева стање духа и осећање света и код одраслих (то је књижевност за дете у човеку, али и за човека у детету). Другим речима, то је књижевност *за децу и осећљиве*, или у складу с означитељима које је понајвише промовисао Милован Данојлић, *наивна ђесма / ђрича*. Ауторка тако појмове *наивна књижевност*, *наивна ђесма* и *наивна ђрича* користи као релативно чврсте термине.

Зорани Опачић је стало, пре свега, да прикаже „репрезентативност националног стваралаштва за децу и младе у књижевно-историјском смислу”, да успостави дијахронијску вертикалу и оцрта традицијски низ у коме је вредносни фокус донекле подељен између појединих песничких и прозних дела и писаца значајних за конституисање тог традицијског низа. Та подељеност је изразитија код избора писаца за децу из 18. и 19. века, при чему је, верујем, културни статус писца често био битан колико и вредност изабраног дела. Зато је ово, готово подједнако, антологија писаца који творе дијахронијски низ српске књижевности за децу колико и избор најлепших песама, епско-лирских дела и прича, по ауторкином избору и укусу. Основни принцип према коме је овај избор

организован јесте генолошки, док се историјски приступ ауторке огледа у хронолошком реду унутар генолошког подручја, заснованом на годинама рођења писаца.

Зорани Опачић, слути се, посебно је стало да укључи и канонизоване писце који су се само спорадично или посредно бавили књижевношћу за децу, или захватили тему детињства. Зато се у овој антологији појављују песме и проза и Бранка Радичевића, и Ђуре Јакшића, и Војислава Илића, и Алексе Шантића, и Владислава Петковића Диса, и Станислава Винавера, и Оскара Давича, и Бранислава Нушића, и Иве Андрића... Овакав избор се на различите начине уклапа у целину антологије. Поједина дела ових писаца нашла су се у антологији на основу идеје да *наивна ђесма* и *наивна ђрича* не познају традиционалне границе између „књижевности за децу” и „књижевности за одрасле”, али, истовремено, и на основу једне врсте педагошког импулса: да се песме и приче канонизованих писаца, као и одређене теме и значења, нужно понуде деци, без обзира на то какав је њихов положај према претпостављеном поетичком средишту деће књижевности и према дечјој рецепцији. На пример, такав критеријум се слути у антологичаркином бирању „Светлих гробова” Јована Јовановића Змаја. У овој Змајевој песми, ма колико она била изузетна по својим племенитим идејама, патосу и осећању традиције, нема никаквог непосредног односа према деци и детињству. Према критеријуму по коме је она изабрана, у ову антологију могла су да буду уврштена и многа друга дела из књижевног канона.

Избор поезије Зоране Опачић доноси ново сагледавање српске поезије за децу 19. века, и то је његов несумњиви квалитет. Уз Змајеве песме, поезија за децу Луке Милованова, Бранка Радичевића и Љубомира Ненадовића била је и раније препознавана и истицана, али у овом избору јасно се издвајају и као иновативне и уметнички вредне и песме Ивана Сундечића, Јована Суботића, Јована Грчића Миленка. Ту спада и круг писаца који су представљени са по једном, евентуално две песме (Мита Поповић, Стеван В. Поповић, Петар Деспотовић, Мита Нешковић, Милан Кујунџић Абердар), и те песме успешно допуњавају традицијски низ српске поезије за децу 19. века какав је сагледаван у досадашњим истраживањима.

Ова антологија на нов начин интерпретира поезију за децу између два светска рата. Двојство између змајевског наслеђа и нових авангардних тенденција, које је и до сада опажано, Зорана Опачић комплексније и рељефније приказује. Она, на пример, указује на одређене везе између авангардне поетике и поезије Бране Цветковића. Изузетан допринос Александра Вуча, у складу са

генолошком класификацијом антологичарке, остављен је за поглавље „Лирско-епска дела”.

Поезија за децу после Другог светског рата нагло се разгранавала и чини се да у том изобиљу, уз књижевноисторијске критеријуме, снажније долази до изражаја и антологичаркин укус. У овај избор увршћено је четрдесетак песника, и то је, несумњиво, репрезентативан круг аутора модерне поезије за децу. Унутар тог широког круга, Зорана Опачић с разлогом потврђује већ успостављени канон модерне поезије за децу. Следствено томе, најзаступљенији су песници Душан Радовић, Милован Данојлић и Љубивоје Ршумовић. Ипак, прави књижевноисторијски допринос овог избора јесте значајна заступљеност круга песника који су певање започели током или после седамдесетих година двадесетог века. У пострадовићевском периоду истакнуто место има поезија Драгомира Ђорђевића, а, по броју изабраних песама, нешто већи значај придат је и Владимиру Андрићу, Моши Одаловићу и Дејану Алексићу. Тиме ова антологија јасно вреднује и савремену поезију за децу и показује континуитет модерног певања до наших дана.

Уз жанровско двојство које јој је предложио издавач, поезија и краћа проза, антологичарка је с разлогом увела и трећу категорију: „Епско-лирска дела”. Реч је о дужим делима развијенијег сужеа у стиху, или о комбинацији прозе и стихова. Оваква дела својом дужином и фактуром изазивају одређене жанровске недоумице. Избор Зоране Опачић не доноси коначно решење могућих жанровских расправа, али ипак јасно маркира битно жанровско подручје у коме су остварени изузетни песнички резултати у српској књижевности за децу. Приповедношћу, развијеним сужеом, али и по својим игровним структурама и духовитости, ова дужа песничка и песничко-прозна дела често су доносила иновације у српску књижевност за децу: нове поступке и промењену слику света. И у овом поглављу антологије повучен је историјски лук од прве половине 19. века, од *Ђачкоџ расићанка* Бранка Радичевића до наших дана, до *Теџлеће среће* Попа Д. Ђурђева и *Нежне њесме о нежном вејџру Дувољубу* Дејана Алексића. Приказан је у потпуности поетички прелом који ова дела уносе у схватање детињства, у сагледавање односа детета и света и у слободно, повремено надреалистичко коришћење песничких слика зачетих у поемама Александра Вуча.

Исти модел, комбинацију жанровског и хронолошког приступа, Зорана Опачић је користила у другој књизи своје *Антиологије*, бирајући краћу прозу. Међутим, већ на први поглед види се да развој српске кратке прозе за децу није аналоган развоју поезије. На пример, индикативно је да у избору поезије песмама Душана

Радовића претходи 29 песника, а у избору прозе његовим причама само 12 приповедача. Истина, и у таквом „разређеном” традицијском низу има вредних антологичарских налаза, као што су, на пример, бајке Јована Суботића. Без обзира на то, традицијски низ српске прозе за децу до времена модерне књижевности за децу после Другог светског рата, упркос огромном напору Зоране Опачић да га реконструише, остаје неумитно оскудан и фрагментаран. То потврђују и изабране приче Бранислава Нушића и Иве Андрића, које су се нашле, захваљујући поретку заснованом на датуму рођења, у раном периоду приповедања за децу, а снажно одскачу по својим уметничким вредностима, и, сем тога, не припадају *наивној иричи* у ужем смислу речи, већ су, својом тематизацијом детињства, на њеној граници.

На другој страни, прозна продукција после Другог светског рата богата је и разнолика, па је антологичарки пружила много шире могућности избора и пуну естетску сатисфакцију. Од Бранка Ћопића до Игора Коларова нижу се приче четрдесетак писаца. Бранко Ћопић је ту са својим изузетним аутобиографски интонираним причама о детињству, пре свега из *Баците слезове боје*, док је највећи део његових прича о животињама и фантастичних прича остао по страни. Избор из прича Душана Радовића погађа срж пишчеве поетике: игру, апсурд и особено разумевање света детињства. Централна фигура овог избора је, свакако, Гроздана Олујић, чијих десет бајки у овом избору нуде читаоцу сву лепоту њеног стила, фантастику, лирску симболику и универзална значења.

Традицијска линија игре и осећања апсурда продужава се од Радовића до савремених писаца Дејана Алексића и Игора Коларова. Такође, у антологији је успешно реконструисана и реалистичка традицијска линија. Започета још у другој половини 19. века, изразито васпитно оријентисаним причама, подржана између два рата и непосредно после Другог светског рата прозом Јелене Билбије, реалистичка прича од осамдесетих година двадесетог века добија изразит лирски идентитет и баштини идеје о аутономији детињства. Нешто заступљенији аутори из домена ове прозне поетике јесу: Весна Видојевић Гајовић, Весна Ћоровић Бутрић и Весна Алексић.

У изборима и одлукама ове антологије у целини открива се и сва разноликост и све богатство савремене српске поезије и краће прозе за децу, али и несумњив научни ауторитет, труд и таленат Зоране Опачић. Она нам у својој антологији презентује специфичан, сложен и разуђен, и уз то изузетно жив слој српске књижевности и српске културе. Овде остварени обухват, историјски приступ, усредсређеност на традицијски низ, увеле неку врсту реда

и смисла у живу, често изузетно занимљиву, али ипак дисперзивну грађу. У антологијском напору Опачићеве има нечег космогонијског – стварања поретка из хаоса. Овај синтетички напор, без обзира на априорна жанровска и друга ограничења, у многим аспектима даје потпунију слику српске књижевности за децу од постојећих историја овог књижевног подручја.

Наравно, у овом избору има свих противречја која, по природи ствари, прате ову врсту прегнућа, почев од концептуалних и методолошких до оних која настају због личних уверења и личног укуса. Простор српске књижевности за децу јесте толико велики да су могући и другачији критеријуми, другачији избори, другачије креирање књижевног контекста. Антологичарски приступ српској књижевности за децу, по својој природи, не може бити ништа друго до поглед кроз калеидоскоп у коме се боје сваки пут сложе у другачију слику. Зорана Опачић је ту слику сложила на свој начин.*

* Реч на промоцији Деветог кола Антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* Издавачког центра Матице српске, у Матици српској, у Новом Саду, 6. јуна 2018. године.